

Черемха (*Prunus padus* L.) в історії й культурі українського та інших етносів

Ольга А. Опалко¹, Наталія В. Дерев'янка², Анатолій І. Опалко^{1✉}

¹Національний дендрологічний парк «Софіївка» НАН України, м. Умань, Черкаської обл., Україна, e-mail: opalko_o@ukr.net; opalko_a@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-3081-0648; ORCID ID 0000-0003-0664-378X

²Інститут рису НААН України, Херсонської обл., Україна,
e-mail: natalia.derevyanko@gmail.com
ORCID 0000-0001-5710-3906

✉ opalko_a@ukr.net

Реферат.

Мета. Декоративна та кондитерсько-фармаційна цінність черемхи (*Prunus padus* L.), складна історія формування фітонімів, трансцендентного символізму й поетики її образу, уявлень про черемху різних етносів та цілком прагматична потреба осучаснення збережених ними традицій зумовили необхідність виконаних досліджень. **Методи.** Ретроспективний аналіз формування фольклорного образу черемхи, становлення її сучасної наукової термінології та ботанічної номенклатури, намагання збереження символізму поширених у різних етносах народних назв черемхи для прийдешніх поколінь, а також перспективи впровадження представників *P. padus* у садівництво проводили використовуючи загальнозживані методи теоретичного аналізу, систематизації, порівняння й узагальнення спеціальної літератури (Hurrell et al., 2019). **Результати.** Засвідчена поліфілія підроду *Prunus* subg. *Padus* (Mill.) Peterm. (= *Prunus* subg. *Padus* (Moench) Focke), дискусійність рангу і статусу виду *P. padus* та незавершеність його таксономії. Автохтонність черемхи в Україні підтверджується багатством її діалектних народних назв. Хоча діалектні назви черемхи не завжди були реально вмотивованими, вони символізували цю рослину у різнобарвних словесно-поетичних образах і показували її зв'язок з найдавнішими сакральними традиціями. Обговорено народні назви й символіку черемхи в українських, російських й білоруських говірках, варіанти її номенів і символізму в традиціях англomовних етносів й ономастичному просторі іспанської мови. Характеризуються праці щодо використання черемхи у народній медицині й сучасній фармації та перспективи залучення матеріалів колекцій *Prunus* spp. НДП «Софіївка» НАН України та дослідного господарства

«Новокаховське» Інституту рису НААН України для садово-паркового господарства, садівництва та селекції. **Висновки.** Засвідчено неоднозначність фольклорного образу черемхи в уявленнях навіть близьких слов'янських етносів, зв'язок цих уявлень зі складом місцевої дендрофлори, традиційну цінність *P. padus* та інших представників підроду *Padus* для народної й наукової медицини, перспективність їхнього впровадження у садівництво, а також необхідність залучення етноботанічних лексем у просвітницьку роботу.

Ключові слова: ботанічна номенклатура, етноботанічні лексеми, народна медицина, фармація, фітонім.

Bird Cherry (*Prunus padus* L.) in history and culture of Ukrainian and other ethnicities

Olga A. Opalko¹, Nataliia V. Derev'ianko², Anatoly I. Opalko¹

¹National dendrological park "Sofiyivka" of NAS of Ukraine,

e-mail: opalko_o@ukr.net; opalko_a@ukr.net

ORCID ID 0000-0003-3081-0648; ORCID ID 0000-003-0664-378X

²Institute of Rice of NAAS of Ukraine, Kherson region, Ukraine,

e-mail: natalia.derevyanko@gmail.com

ORCID 0000-0001-5710-3906

✉ opalko_a@ukr.net

Abstract.

Aim. Decorative and confectionery-pharmaceutical value of bird cherry (*Prunus padus* L.), the complex history of the phytonyms' formation, the transcendent symbolism and poetics of its image, ideas about bird cherry in different ethnic groups, and the pragmatic need to modernize the traditions they have preserved led to the need for necessitated research. **Methods.** The authors conducted the retrospective analysis of the formation of the bird cherry's folklore image; revealed the formation of its modern scientific terminology and botanical nomenclature, attempts to preserve the symbolism of the bird cherry's folk names in different ethnic groups for future generations and the prospects for introducing *P. padus* representatives in horticulture. The commonly used methods of theoretical analysis, systematization, comparison, and generalization of specialized literature have been applied (Hurrell et al., 2019). **Results.** Polyphilia of the subgenus *Prunus* subg. *Padus* (Mill.) Peterm. (= *Prunus* subg. *Padus* (Moench) Focke), debatable rank and status of *P. padus* species and the incompleteness of its taxonomy are confirmed. The autochthonous nature of bird cherry in Ukraine is supported by the richness of its dialect folk names. However, the dialect names of bird cherry were not always really motivated. They symbolized the plant in colorful verbal and poetic images and connected it with the oldest sacred traditions. Folk names and symbols of bird cherry in Ukrainian, Russian

and Belarusian dialects, variants of its nomenclature and symbolism in the traditions of English-speaking ethnic groups, and the Spanish language's onomastic field had been discussed. Works on the bird cherry's use in folk medicine and modern pharmacy, and prospects for attracting materials from *Prunus* spp. Collections of NDP "Sofiyivka" of NAS of Ukraine and experimental farm "Novokahovske" of the Rice Institute of NAS of Ukraine for gardening, horticulture, and breeding are characterized. **Conclusions.** The ambiguity of the bird cherry's folklore image in the ideas of close Slavic ethnic groups, the connection of these ideas with the composition of the local dendrological flora, and the traditional value of *P. padus* and other representatives of the subgenus *Padus* for traditional and scientific medicine, the prospects of their introduction into horticulture, and the need to involve ethnobotanical lexemes in enlightenment are proved.

Key words: botanical nomenclature, ethnobotanical lexemes, folk medicine, pharmacy, phytonym.

Вступ/Introduction. Черемха звичайна (*Prunus padus* L.) росте як невелике дерево або кущ 2–14 м заввишки. В Україні черемха здавна славиться красою і ніжною духмяністю весняного цвіту, що вважається символом кохання, чистоти та вірності. Окрім того, і білосніжні квітки, і кулясті, чорні, блискучі плоди, схожі на намистинки й зібрані в кетяги, і листя, і кора черемхи мають лікувально-дієтичні властивості (Reva & Reva, 1976; Sile et al., 2021; Telichowska et al., 2020). Зокрема у плодах черемхи міститься близько 5% цукру, багато лимонної і яблучної кислот, а також ефірна олія, що завдяки досить сильному мигдальному аромату і специфічному гіркуватому смаку користується широким визнанням у кондитерському виробництві (Reva, 1981). Черемха не лише зимостійка, а також може пережити спекотне літо й рости на найрізноманітніших типах ґрунтів, хоча й дуже вразлива щодо посухи. Унаслідок здатності до вкорінювання пригнутих до землі гілок та прикореневих пагонів черемха може утворювати густі зарості. Окрім кондитерсько-фармаційної цінності *P. padus* заслуговує на ширше впровадження у садівництво як декоративна прикраса садів і парків (Nestby, 2020).

Природний ареал *P. padus*, котрий в Євразії вже був принаймні з часів льодовикового максимуму, (приблизно 20000 років до н. е.), нині широкою смугою охоплює помірні широти євразійського континенту, включаючи північні провінції Китаю, Японію й досягаючи у Росії північної межі лісотундри, а також територію Марокко на північному заході Африки (Nestby, 2020; *Prunus...*, 2017; Uusitalo, 2004). З-поміж інших представників *Prunus* L. це найбільш розповсюджений вид у Старому світі. На Алясці *P. padus* реєструється як інвазійний інтродуцент. Натомість у Європі у *P. padus* має наразі одного конкурента, яким виявився інший вид *Prunus*, а саме *P. serotina* Ehrh., ризики вторгнення якого хоча й невисокі, однак можуть зростати внаслідок засаджування людиною хвойними породами придатних для листяних лісів місць (Nestby, 2020).

Рід *Prunus* вперше був ідентифікований Карлом Ліннеєм (Linnaeus, 1753), однак протягом наступних сторіч ботаніки різних країн неодноразово пропонували декілька класифікацій як власне роду *Prunus*, так і щодо місця, рангу і статусу виду *P. padus*, дискусії щодо валідності котрих не вщухають дотепер. Стосовно власне *P. padus* то нині його класифікують у підроді *Prunus* subg. *Padus* (Mill.) Peterm. (іноді у підроді *Prunus* subg. *Padus* (Moench) Focke) роду *Prunus* L. родини *Rosaceae* Juss., зауважуючи поліфілію підроду *Padus* та ряд складнощів його незавершеної дотепер таксономії (Liu, et al., 2012; Nestby, 2020; Shi et al. 2013; Zhao, et al., 2016). Це невеликий підрід, у якому нараховують від чотирьох до 20 видів, з яких беззаперечними можна вважати *P. padus* L., *P. serotina* Ehrh., *P. ssiori* F.Schmidt та *P. virginiana* L. (Simagin & Lokteva, 2021), а також *P. maackii* Rupr., *P. buergeriana* Miq. й *P. grayana* Maxim. Види підроду *Padus*, кількість хромосом яких вже підраховано, виявились тетраплоїдами $2n=4x=32$ (Shi et al., 2013; Yeniskeyev, 1938).

Укладач найвідоміших вітчизняних біологічних словників дорепресійного періоду Сергій Паночіні ще на початку 30-х років минулого сторіччя наводив латинську назву черемхи як *Prunus Padus* (Panochini, 1931, С. 84), тобто майже у сучасному правописі, якщо знехтувати великою літерою у написанні видового епітета та відсутністю після нього літери «L.» — міжнародного наукового скорочення імені ботанічного автора назви Карла Ліннея. У пізніших виданнях латинську назву цього виду вже читаємо як *Padus racemosa* (Lam.) Gilib. (Reva & Reva, 1976). В інших виданнях того часу (Brodovich & Brodovich, 1979) назва *Padus racemosa* (Lam.) Gilib. теж наводиться як наукова назва черемхи, однак *Prunus padus* L. додається як її синонім. Юрій Кобів (Kobiv, 2004) за основну родову назву черемхи наводить *Padus* Miller, а видову записує *Padus avium* Miller (*Prunus padus* L.) — черемха звичайна, тобто вказує на *Prunus padus* L. як на синонім. Водночас у деяких сучасних методичних рекомендаціях для студентів написано: «Рід Черемха – *Padus* Mill.» та «Черемха звичайна – *Padus racemosa* Lam.» (Kuznetsov, 2018; Chernova et al., 2013) без жодних згадувань про існування валідної назви *Prunus padus* L., котра визнається провідними дослідниками роду *Prunus* і міжнародними базами даних (*Prunus...*, 2017, 2018).

Натомість вітчизняні класичні ботаніки (Fedoronchuk, 2017), посилаючись на отримані закордоном сучасні дані молекулярно-філогенетичних аналізів (Rahemi et al., 2012; Shi et al., 2013), вказують, що роди *Laurocerasus* Tourn. ex Duham., *Padus* Mill., *Cerasus* Mill., *Amygdalus* L., *Persica* Mill., *Armeniaca* Scop. та *Prunus* L. s. str., котрі раніше включалися до підроду *Prunoideae* Focke, нині класифікуються у складі роду *Prunus* L. *sensu lato*. Зокрема черемха наводиться у ранзі підроду *Prunus* subg. *Padus* (Mill.) Focke. При цьому зауважуються певні незручності такого широкого трактування роду *Prunus*, насамперед для садівничої практики, що може бути підставою збереження класичного розуміння цих таксонів, однак із застереженнями щодо доцільності

використання сучасних альтернативних наукових назв (Fedoronchuk, 2017) у ботанічних публікаціях, з чим наразі варто погодитись.

Загалом підтримуючи зусилля Володимира М. Меженського (Mezhenskyi, 2014; Mezhen's'kyu & Mezhen's'ka, 2017) щодо приведення українських наукових назв рослин у відповідність до латинських, маємо зазначити, що його пропозицію іменувати черемху (*Prunus padus* L.) «сливою черемховою» вважаємо дискусійною. Наведений у цій же публікації фітонім «черемха пташина», щоправда, з латинською назвою *Padus avium* Mill. (syn. *P. racemosa* (Lam.) Gilib.) та з уточненням *Prunus* L. *sensu stricto*, мабуть, краще відповідає українським мовленнєвим традиціям, однак зважаючи на сучасні тенденції впорядкування національної наукової термінології, українська назва «черемха звичайна» була б ще більш сприйнятливою для цього виду.

Згадані та інші складнощі аж ніяк не впливають на всенародне захоплення цією чудовою рослиною, на трансцендентний символізм і поетику черемхи, що зумовлює необхідність вивчення уявлень про неї різних, насамперед слов'янських, етносів та цілком прагматичну потребу пошуку збережених ними традицій її використання.

Матеріали та методи/Materials and Methodology. З'ясування фольклорного образу черемхи (*P. padus*), а також намагання його збереження для прийдешніх поколінь та її впровадження у садівництво проводили використовуючи загальноповивані методи теоретичного аналізу, систематизації, порівняння й узагальнення спеціальної літератури (Hurrell et al., 2019).

Результати та обговорення/Results and Discussion. Багатство діалектних народних назв черемхи, яких лише у словнику Юрія Кобіва нараховується близько 40 (Kobiv, 2004), свідчить про автохтонність цієї рослини в Україні. Черемху знали й любили в усіх куточках нашої держави ще з прадавніх часів, називаючи її своїми місцевими назвами й передаючи ці сформовані у різних говірках фітоніми своїм дітям з покоління в покоління.

Діалектні народні назви черемхи не завжди були реально вмотивованими, однак символізували цю рослину у різнобарвних словесно-поетичних образах і показували її зв'язок з найдавнішими сакральними традиціями. Тож, у вже цитованій праці Юрія Кобіва (Kobiv, 2004), окрім загальноповиваної назви «черемха» можна знайти: «чергемха», «бгілоє дгерево», «борошник», «вонгяче дгерево» й «вонячнгик», «голотуха», «горгошник» і «горггона бгіла», «какалгуша», «калакгалуша», «калгінка чгорна» й «колоколуша», «котерб», «коцгїрба», «коцгїрбина», «коцюрбга», «кочурба», «кочурбина» й «крушгїна» та «маївка», «очергемха», «свгіда», «сливняк», «тгєрпка», «червгомуха», «чергемка», «чергемуха», а також «чергемша», «черемшгїна», «чергешня дгїка», «чергешня птгачача», «черімха», «чермха» й «черьгомуха» (Kobiv, 2004). Визнаючи надзвичайну цінність цього словника, маємо зауважити, що народні фітоніми «чергемха» та «черемшгїна», котрі наведені у ньому з позначкою *загальнопоширена назва*, мабуть, нині вже втратили статус *загальнопоширених*, унаслідок всенародного захоплення піснею Василя Михайлюка на слова Миколи Юрійчука «Черемшина». Пісня була вперше

виконана Людмилою Когутенко ще у далекому 1965 році, а потім поширена Ніною Нечипоренко та Дмитром Гнатюком (Perohanuch, 2014). Відомі й інші пісні (Matviychuk, 2018) й поезії з цим словом у назвах. Зокрема у поезії «Черемшина після дощу» Максим Т. Рильський розмірковує про минулість життя, цінність кожної його миті та про незабутнє враження від краси весняного сонячного ранку й залишених грозою на розкішних суцвіттях черемшини рясних краплинах (Marko, 2015).

Видається ближчою до традиційно скорботної народної символіки українців пісня «Ой зацвіла черемха», написана на слова Романа Купчинського Антіном Баландюком у 1920 році в таборі полонених у Тухолі на Помор'ю, в якій саме черемха втішила «чисту душу стрільця січового», що помирав на самоті, й захистила його тіло від чорного гайвороння своїм білим цвітом (Кіндратюк, 2019). На схожі журливі мотиви натрапляємо у написаній орієнтовно в ті ж часи у полтавській Козельщині Борисом Чигиринцем поезії про черемху: «Ти в мене — українка, — У тебе в серці вічна журба!» (Chyhyrynets', 2021). Сповнена смутком також українська повстанська пісня «Рости, рости черемшино» (Diachenko, 2013) і багато інших.

Чимало народних назв черемхи нараховується в російських говірках, в яких вживаються іменники з коренями «черем-», «кал-», «сад-» та «глот-». При цьому форми з коренем «черем-» найбільш поширені: «черема», «черемуха», «черемушка», «черемха» й «черемушина», а лексема «черёмуха» і її діалектні фонетичні варіанти «черемуха» (з наголосом на другому складі) й «черемуха» (з наголосом на третьому складі) можна почути на всій території російського діалектного континууму. Лексема «черёма», що утворилася внаслідок дієрезу (втрати приголосної) «х», трапляється у мікроареалі центральної частини поширення середньо-руських говірок, а також у західній частині Південного діалекту. Фітоніми з коренем «черем-», зокрема «черемша (черёмша)» в сучасних говірках вживаються також для найменування дикорослого часнику (цибулі), що, мабуть, походить від польської його назви «trzemucha». Діалектні утворення з коренем «сад-», напр. «засадіха, рассадіха, садни́ца, засиді́ха» трапляються у говорах навколо Москви та окремих говірках південно- та північно-західних ареалів. Відомі також форми «глоті́ха, глоту́ха, глоту́шка» та «калкалу́ша (какалу́ша, какалу́ха)» (Flyagina, 2010).

На Русі черемху традиційно сприймали за символ дівочої цноти, молодості й вроди, ніжності й чистоти, любові й життєлюбства, вважали покровителькою закоханих, оберегом, здатним протидіяти різним злим силам. Це святе дерево у багатьох східних слов'ян, зокрема у марійській традиції заборонялося ламати гілки дерев під час цвітіння, а у нанайців порубка черемхи прирівнювалася до вбивства людини. Селькупи або остяки-самоїди вбачали у черемсі дерево, пов'язане зі світом духів (Nikitskaia et al., 2019). Схожі мотиви спостерігаємо у творах багатьох російських авторів, в яких черемха постає північною красунею, а її білий цвіт, що весною заливає береги, схили балок та лісові галявини, символізує чистоту дівочої душі, ніжного дівочого образу й кохання. Зокрема дуже зворушливо оспівував черемху Сергій Єсенін зображаючи її як наречену

чи кохану дівчину, сподіваючись на нове життя сповнене надій і мрій, однак іноді з елементами легкого суму від усвідомлення того, що краса і врода коханої неминуче «відцвіте черемхою» і тому слід цінувати його кожну мить. Епітетами «квітуча», «струнка» й «сніжно-біла», якими описують дівочу вроду, черемха наділена й у ліриці удмуртського поета Кузебая Герда (Kuz'mina, 2016), і в численних народних піснях, і в сучасній російській попсі.

Натомість білоруська народна символіка пов'язує черемху із загубленою долею, котру намагається віднайти дівчина біля черемхи під спів соловейка, як, наприклад: «Дзе цвіце чаромха, / Салавей спявае / Згубленую долю / Дзеўчына шукае» (Kuchuk, 1978).

Досить вдало характеризуються народні назви черемхи англомовних етносів, зокрема «Bird cherry», у правописних варіантах «Bird-cherry, Birdcherry, Birds cherries», а також «Cluster cherry», «European bird cherry», «Hagberry» з варіантами «Hag berry» й «Hag-berry», «Hoop ash» та «May Day tree» (Nowick, 2015). А відома афроамериканська письменниця Тоні Моррісон для символізації болюче-гіркого досвіду багатьох поколінь афроамериканців використала саме черемху, цвіт якої дурманить своїм запахом, що затьмарює розум, а плоди мають гіркий смак. Відповідно, гіркий досвід може затьмарювати розум та спонукати на нерозважливі вчинки з непоправними наслідками (Morrison, 1998). Шотландці, вбачаючи в черемсі відьмине дерево, вважають небажаним використовувати її деревину на ціпок, чи з іншою господарчою метою.

В ономастичному просторі іспанської мови знаходимо імена святих Християнської церкви у народних назвах різних дерев, з-поміж яких і *Árbol de San Gregorio* (*Prunus padus*) черемха звичайна (Singaińska, 2013).

Відомі праці щодо широкого використання черемхи у народній медицині й фармації. При епілепсії радили пити відвари з листя черемхи, а також від кашлю та при хворобах ясен (Ivashchenko, 2012; Kozlova et al., 2017). І квітки, і листя черемхи можна використовувати як жовчогінний засіб, а також для лікування туберкульозу, подагри, різних гнійних хвороб, запалень, фурункулів та ран різного характеру. Препарати черемхи застосовують як в'яжучий засіб для лікування діареї, при ентеритах, диспепсії різної етіології. При інфекційних колітах та дизентерії їх призначають як допоміжний засіб.

При заварюванні плодів черемхи з їхньої м'якоті екстрагуються дубильні речовини, та при цьому кісточки плодів необхідно видаляти заздалегідь, щоб уникнути надмірного потрапляння у відвар амігдалину, що за певних умов може розщеплюватися з виділенням отруйної синильної кислоти. Однак мало хто знає про те, що у свіжому вигляді ягоди черемхи можна абсолютно спокійно їсти без жодної шкоди для здоров'я, а їхній загально відомий терпкий смак можна витримати лише у свіжому стані (Kozlova et al., 2017). Ягоди цієї рослини здавна сушили, мололи й додавали до тіста у пироги й коржі як ароматні прянощі. Окрім того, з них готували домашні настоянки та лікери. З молодого листя черемхи можна робити корисні овочеві салати, ідеальні для весняного періоду, коли нашому організмові просто не вистачає мікроелементів

і вітамінів (Kozlova et al., 2017; Reva & Reva, 1976). Козаки вживали за жуйку глеї з патьоків вишні, черемхи, терену, горобини, диких груш і яблунь, унаслідок чого не знали січовики ні карієсу, ані інших хвороб зубів та ясен (Korshunova et al., 2019).

З-поміж численних дикорослих рослин, кору яких давні фарб'ярки використовували для виробництва натуральних барвників, зокрема коричневого й жовтого кольору, є й черемха (Dudnyk, 2019; Sydorovych, 2016), а на Поліссі ще й у 19 сторіччі були поширені плетені (лісяні) борони, які вироблялись із товстого рівного пруття в'язу, ліщини й черемхи (Rohovs'ka & Rutets'kyu, 2020)

За всіх згаданих та інших принад черемхи слід зважати на ряд додаткових застережень, насамперед щодо вагітних жінок, у яких вживання її ягід, листя чи препаратів на основі черемхи може мати негативний вплив на жіночий організм, а також спричинювати вади розвитку плода. Приємний аромат букету з квіток черемхи, особливо поставлений у спальні, може зашкодити кожному й щонайменше зумовити головний біль (Kozlova et al., 2017).

Перспективними для садово-паркового господарства, садівництва та селекції можуть бути матеріали колекцій *Prunus* spp. НДП «Софіївка» НАН України. До 2000 року у ній нарахувалось чотири таксономічні одиниці, які за вживаною на той час в Україні номенклатурою були віднесені до роду *Padus* Mill. Це зокрема рослини місцевих репродукцій 1959 року садіння *P. racemosa* (Zam.) Gilib. та різновид цього виду *P. racemosa* (Zam.) Gilib. var. *rosea*, а також види *P. serotina* Borkh. та *P. virginiana* Mill. (Bilyk et al., 2000). Пізніше було ідентифіковано *P. maackii* Rupr. (Opalko & Hrabovyi, 2007), а колекцію поповнено видами *P. grayana* Maxim. і *P. pensylvanica* L.f. Зазначаючи безсумнівну цінність для декоративного садівництва *P. maackii* маємо зазначити, що відповідність задекларованим під назвами *P. grayana* та *P. pensylvanica* рослин потребує верифікування стосовно їхньої коректності та видової чистоти.

Щодо дослідного господарства «Новокаховське» (м. Нова Каховка, Херсонської обл.) Інституту рису НААН України то насамперед слід зазначити, що воно розташоване в одному з найбільш посушливих в Україні регіонів, де тривалість бездощових періодів може досягати 100–110 діб за середньобогаторічної суми річних опадів 409 мм, приблизно половина з яких випадає протягом вегетаційного періоду. Улітку, що зазвичай розпочинається з кінця першої–середини другої декади травня і триває до третьої декади вересня (тобто понад 4,5 місяці), нараховується по 25–35 днів з денною температурою повітря +30°C і більше та з відповідно екстремально-низькою вологістю повітря. Саме такими посушливими умовами можна пояснювати відсутність представників *Prunus* subg. *Padus* (Mill.) Focke. у природній дендрофлорі регіону. За цієї ж причини вони досить рідко трапляються і в культурній флорі. Тож на черемху тут можна натрапити переважно в озелененні великих міст та в колекціях ботанічних садів, де для них створюються відповідні умови (наприклад, Асканія-Нова). Відповідно місцеві фітоніми черемхи не

сформувались, а всі згадування про цю рослину у народній творчості ґрунтуються на запозичених у переселенців переказах, котрі з'явилися на Херсонщині наприкінці XVIII сторіччя, після колонізації південноукраїнських степів і включення регіону до складу Російської імперії. Найбільший вплив переселенців припадав на другу половину XIX і XX століття. Переселенці, що переїздили з регіонів, де в природній дендрофлорі росла черемха, не побачивши її у степовій флорі, почали про неї поступово забувати, особливо нові, вже народжені в Степу покоління. Натомість у колекціях дослідного господарства «Новокаховське», що розташоване поблизу Північнокримського каналу (на відстані близько 300 м) на легких піщаних ґрунтах збереглися у доброму стані два 50-річних дерева *P. serotina* заввишки близько 7 метрів та 14-річне *P. virginiana* дерево у розсаднику господарства.

Висновки/Conclusions. Отже, виконаний аналіз доступних джерел засвідчує неоднозначність фольклорного образу черемхи в уявленнях навіть близьких етносів, зв'язок цих уявлень зі складом місцевої дендрофлори, традиційну цінність *P. radus* та інших представників підроду *Radus* для народної й наукової медицини, перспективність їхнього впровадження у садівництво, а етноботанічні лексеми заслуговують залучення у просвітницьку роботу.

Подяки/Acknowledgement. Матеріали статті частково ґрунтуються на проведених у рамках наукової тематики «Теоретичні основи регенераційних процесів у представників моноєційних і гермафродитних деревних рослин *in vivo* та *in vitro*» (номер державної реєстрації 0112U002032) і «Теоретичні та практичні засади формування й утримання монокультурних та тематичних садів» (номер державної реєстрації 0114U000064) дослідженнях виконуваних у Національному дендрологічному парку «Софіївка» НАН України. Автори висловлюють вдячність Світлані В. Клименко, доктору біологічних наук, професору, головному науковому співробітникові Національного ботанічного саду імені М. М. Гришка НАН України за слушні зауваження й цінні поради щодо підготовки рукопису до друку.

Список посилань/References

Bilyk, O. V., Vehera, L. V., Dzhym, M. M., Kozlov, V. H., Koldar, L. A., Kosenko, I. S., Marno, L. I., ... & Sobchenko, V. F. (2000). Kataloh roslын dendrolohichnoho parku "Sofiyivka" [Red.: Ivan S. Kosenko]. Uman': Umans'kyy dendrolohichnyy park "Sofiyivka" NAN Ukrainy. 160 s. (in Ukraine).

Brodovich, T. M., & Brodovich, M. M. (1979). *Derev'ia i kustarniki zapada USSR: Atlas*. L'vov: Vishcha shkola. 246 s. (in Russian).

Chernova, A. V., Chernova, A. V., Skorinenko, L. I., Kovalenko, O. A., Skorinenko, L. Y., & Kovalenko, O. A. (2013). *Dekoratyvna dendrolohiia: metodychni rekomendatsii shchodo samostiynoi roboty ta kontroliu znan' studentiv 5 kursu ahronomichnoho fakul'tetu osvitr'o-kvalifikatsiynoho rivnia «Mahistr» spetsial'nosti 8.09010101 – «Ahronomiia»*. Mykolaiv: MNAU. 40 s. (in Ukraine).

- Chyhyrynets', B. (2021). Cheremkha. *UkrLib*. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=17476>.
- Diachenko M. (2013). Rosty, rosty, cheremshyno. URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/728044.html>. (in Ukraine).
- Dudnyk, O. V. (2019). *Etnohrafiia Ukrainy: kurs lektsiy: navch. posibnyk*. Uman': Vizavi. 148 s. (in Ukraine).
- Fedoronchuk, M. M. (2017). Taxa of Rosaceae of the Ukrainian flora: position in a new system of the family according to molecular phylogenetic data. *Ukrainian Botanical Journal*. Vol. 74. No 1. P. 3–15. DOI: [10.15407/ukrbotj74.01.003](https://doi.org/10.15407/ukrbotj74.01.003). (in Ukraine).
- Flyagina, M. V. (2010). Designations of bird-cherry in the Russian dialects (areal and etymological aspect). *Lexical atlas of Russian national dialects (materials and experiment)* [Ed.: A.S. Gerd]. St. Petersburg: Nauka. P. 378–383. (in Russian).
- Hurrell, J. A., Stampella, P. C., Doumecq, M. B., & Pochettino, M. L. (2019). Ethnoecology in pluricultural contexts: Theoretical and methodological contributions. *Methods and Techniques in Ethnobiology and Ethnoecology* [Eds.: Ulysses P. Albuquerque, Reinaldo F. P. de Lucena, Luiz V. F. Cruz da Cunha, & Rômulo R. N. Alves]. New York: Humana Press. P. 163–186. DOI: [10.1007/978-1-4939-8919-5_12](https://doi.org/10.1007/978-1-4939-8919-5_12).
- Ivashchenko, I. Yu. (2012). Ukrainian folk medicine. *Nursing*. No 1. P. 23–28. DOI: [10.11603/2411-1597.2012.1.5405](https://doi.org/10.11603/2411-1597.2012.1.5405). (in Ukraine).
- Kobiv, Y. (2004). *Dictionary of Ukrainian scientific and vernacular names for vascular plants*. Kyiv: Naukova Dumka. 800 p. (in Ukraine).
- Korshunova, I. P., Lemesheva, N. A., & Minosian A. S. (2019). *Metodychni materialy do spetskursu «Kul'turno-pobutovi tradytsii ukrains'koho narodu»*. Kharkiv: Monohraf. 135 s. (in Ukraine).
- Kozlova, O. N., Tatarnikova, M. Iu., Raspopina, E. E., Rusanova, M. V., Polomkina, A. N., Postvaykina, T. O., & Pechnikova, V. S. (2017). Tayny dushistoy cheremukhi. *Materialy Respublikanskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii, posviashchennoy Godu ekologii* (GBPOU RME «Yoshkar-Olinskiy medkolledzh», 26 ianvaria, 2017 goda, g. Yoshkar-Ola). Yoshkar-Ola. S. 49–54. (in Russian).
- Kuchuk, I. M. (1978). Назвы раслин на Мазыршчыне. *Zhyvoe slova*: [zb. art.]/Akad. navuk BSSR, In-t movaznaŭstva imia Ya. Kolasa. [Rэд.: Yu. F. Matskevich, & I. Ya. Yashkin]. Minsk. (in Byelorussian).
- Kuz'mina, Ia. A. (2016). Motiv rodiny v lirike Sergeia Esenina i Kuzebaia Gerda. *Slovo. Slovesnost'. Slovesnik: materialy mezhregional'noy nauchno-prakticheskoy konferentsii prepodavateley i studentov* (18 marta 2016 goda, g. Riazan') / Otvetstvennye redaktory A.A. Reshetova, T.V. Fedoseeva. Riazan': Kontseptsiia. S. 194–197. (in Russian).
- Kuznetsov, S. I. (2018). *Dekoratyvne roslynnytstvo. Gruntoznavstvo: metodychni rekomendatsii do praktychnykh zaniat' i samostiynoi roboty studentiv osvith'oho rivnia «Bakalavr» spetsial'nosti 022 «Dyzayn»*. Kyiv: NAKKKiM. (in Ukraine).

Liu, X. L., Wen, J., Nie, Z. L., Johnson, G., Liang, Z. S., & Chang, Z. Y. (2012). Polyphyly of the *Padus* group of *Prunus* (Rosaceae) and the evolution of biogeographic disjunctions between eastern Asia and eastern North America. *Journal of plant research*. Vol. 126. H. 351–361. DOI: [10.1007/s10265-012-0535-1](https://doi.org/10.1007/s10265-012-0535-1).

Marko, V. P. (2015). Hrani slova — hrani khudozhn'oho svitu analitychni studii. *Naukovi zapysky KDPU. Serii: Filolohichni nauky (literaturoznavstvo)*. Vyp. 142. S. 14–21. (in Ukraine).

Matviychuk, A. (2018) Cheremkha–cheremshyna. Frahment z kontsertu "Yuviley na polustanku Liubovi". URL: https://www.youtube.com/watch?v=_J3KrY-V6pY. (in Ukraine).

Mezhens'kyy, V. M., & Mezhens'ka, L. O. (2017). «Trymovnyy slovnyk nazv sudynnykh roslyn flory Ukrainy» i problemni pytannia ukrains'koi nomenklatury roslyn. *Suchasnyy stan ta harmonizatsiia nazv kul'turnykh roslyn u systemi UPOV: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (13 zhovtnia 2017 r., m. Kyiv) / M-vo ahrar. polityky ta prod. Ukrainy, Ukr. in-t ekspertyzy sortiv roslyn. Vinnytsia: Nilan-LTD. S. 33–36. (in Ukraine).

Mezhenskyi, V. M. (2014). Considering the issue of aligning Ukrainian plant names. Communication 2. Names for *Prunus* species. *Plant varieties studying and protection*. Vol. 3. No 24. P. 15–24. DOI: [https://doi.org/10.21498/2518-1017.3\(24\).2014.56001](https://doi.org/10.21498/2518-1017.3(24).2014.56001).

Morrison T. (1998). *Beloved*. New York : Penguin Group. 275 p.

Nestby, R. D. (2020). The status of *Prunus padus* L. (Bird Cherry) in forest communities throughout Europe and Asia. *Forests*. Vol. 11. No 5. P. 497(1–18). DOI: [10.3390/f11050497](https://doi.org/10.3390/f11050497).

Nikitskaia, N. I., Lagunova, T. V., Ovchinnikova, E. N., & Ershon V. G. (2019). *Zelenye simvoly Permskogo kraia: Sbornik o derev'iakh i kustarnikakh — zelenykh simvolakh Permskogo kraia*. Perm': OOO «Kungurskaia tipografiia». 116 s. (in Russian).

Nowick, E. (2015). *Historical common names of Great Plains plants, with scientific names index*. Lincoln, Nebraska: Zea Books. Vol. I: Common names. 507 p.

Opalko, O. A. & Hrabovyi, V. M. (2007). *Padus maackii* (Rupr.) Kom. as a valuable ornamental plant. *Scientific Issue Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University Series: Biology*. No 2(32). P. 169–171. (in Ukraine).

Panochini, S. (1931). *Slovnyk biolohichnoi terminolohii*. Serii: praktychnykh slovnykiv. Vyp. IV. Kharkiv: Radians'ka shkola. 100 s. (in Ukraine).

Perohanych, Yu. Y. (2014). Pisni «Cheremshyna» — skoro 50 rokiv! *Zhinka–ukrainka*. URL: <http://ukrainka.org.ua/node/4966>. (in Ukraine).

Prunus padus L. (2017). Kew Names and Taxonomic Backbone. URL: <http://powo.science.kew.org/taxon/urn:lsid:ipni.org:names:730076-1>

Prunus padus L. (2018). World Flora Online. URL: <http://www.worldfloraonline.org/taxon/wfo-0001008273>.

Rahemi, A., Fatahi, R., Ebadi, A., Taghavi, T., Hassani, D., Gradziel, T., ... & Chaparro, J. (2012). Genetic diversity of some wild almonds and related *Prunus*

species revealed by SSR and EST-SSR molecular markers. *Plant systematics and evolution*. Vol. 298. No 1. P. 173–192. DOI: [10.1007/s00606-011-0536-x](https://doi.org/10.1007/s00606-011-0536-x).

Reva, M. L. (1981). *Rasteniiia v bytu*. Donetsk: Donbas. 240 s. (in Russian).

Reva, M. L., & Reva, N. N. (1976). *Dyki istivni roslyny Ukrainy*. Kyiv: Naukova dumka. 167 s. (in Ukraine).

Rohovs'ka, Ie. V., & Rutets'kyi, V. V. (2020). *Navchal'no-metodychni rekomendatsii do praktychnykh zaniat' z dystsypliny «Narodoznavstvo i muzychnyy fol'klor Ukrainy»* (spetsial'nist' 014 Serednia osvita (Muzychne mystetstvo): Chastyna 1. Zhytomyr: Vydavnytstvo ZhDU. 74 s. (in Ukraine).

Shi, S., Li, J., Sun, J., Yu, J., & Zhou, S. (2013). Phylogeny and Classification of *Prunus sensu lato* (*Rosaceae*). *Journal of integrative plant biology*. Vol. 55. No 11. P. 1069–1079. DOI: [10.1111/jipb.12095](https://doi.org/10.1111/jipb.12095).

Sile, I., Videja, M., Makrecka-Kuka, M., Tirzite, D., Pajuste, K., Shubin, K., ... & Dambrova, M. (2021). Chemical composition of *Prunus padus* L. flower extract and its anti-inflammatory activities in primary bone marrow-derived macrophages. *Journal of Ethnopharmacology*, 268, 113678.

Simagin, V. S. & Lokteva, A. V. (2021). Development of large-fruited bird cherry cultivars on the basis of wild species for northern and eastern regions of Russia. *Proceedings on applied botany, genetics and breeding*. Vol. 182. No 1. P. 123–130. DOI: [10.30901/2227-8834-2021-1-123-130](https://doi.org/10.30901/2227-8834-2021-1-123-130). (in Russian).

Singaiivska, G. V (2013). Agionyms in the onomastic space of the Spanish language. *Studies in word, sentence and text semantics*. Vol. 30. P. 252–261. (in Ukraine).

Sydorovych, S. (2016). Weaving. *Folk art and ethnology*. No1 (359). P. 49–81. (in Ukraine).

Telichowska, A., Kobus-Cisowska, J., & Szulc, P. (2020). Phytopharmacological Possibilities of Bird Cherry *Prunus padus* L. and *Prunus serotina* L. Species and Their Bioactive Phytochemicals. *Nutrients*. Vol. 12. No 7. P. 1966 (1–21). DOI: [10.3390/nu12071966](https://doi.org/10.3390/nu12071966).

Uusitalo, M. (2004). *European bird cherry (Prunus padus L.)-a biodiverse wild plant for horticulture*. Jokioinen: MTT Agrifood Research Finland. 82 p.

Yenikeyev, K. K. (1938). A cyto-genetical study of the intergeneric hybrid “*Cerapadus*”. *Genetica*. Vol. 20. No 1. P. 187–216.

Zhao, L., Jiang, X. W., Zuo, Y. J., Liu, X. L., Chin, S. W., Haberle, R., ... & Wen, J. (2016). Multiple events of allopolyploidy in the evolution of the racemose lineages in *Prunus* (*Rosaceae*) based on integrated evidence from nuclear and plastid data. *PLoS One*. Vol. 11. No 6. P. e0157123(1–21). DOI: [10.1371/journal.pone](https://doi.org/10.1371/journal.pone).